

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-5-4>

УДК 332.055:331.526

JEL O18, R11, H56, L16, L60, L94

М. І. Мельник

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

e-mail: mar.melnyk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8869-8666>

Н. Р. Синюра-Ростун

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

e-mail: s-rnadia@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1137-9370>

**ВТРАТИ ЕНДОГЕННОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Розглянуто проблеми економічного розвитку регіонів України, спричинені війною. Показано деструктивний вплив війни на економічний розвиток регіонів. Визначено, що найбільших економічних втрат зазнали індустріальні регіони, в яких ведуться активні бойові дії. Показано галузі промисловості, що зазнали найвищих обсягів втрат. Установлено, що обсяги виробництва та експорту продукції зазнають деструктивного впливу війни незалежно від наявності бойових дій безпосередньо на території регіону. Зазначено, що посилення ендегенного потенціалу регіонів України залежатиме від можливостей для розвитку промисловості та сільського господарства з вищою доданою вартістю. Зазначено, що входження України до єдиного енергетичного ринку з країнами-членами ЄС сприятиме збільшенню ендегенного потенціалу. Показано, що Україна отримала можливість активного експорту електроенергії до країн-членів ЄС. Акцентовано, що отримані в галузі енергетики можливості активно дестабілізуються державою-агресором для зниження ендегенного потенціалу регіонів та експортних можливостей. Зазначено, що в енергетичній галузі масштабних руйнувань зазнав сектор відновлюваної енергетики. Показано, що складною залишається ситуація із забезпеченням стабільного функціонування електромереж у регіонах України, що негативно впливає на їхній економічний розвиток.

Ключові слова: *регіони, потенціал, промисловість, енергетика, експорт.*

Melnyk M., Synyura-Rostun N. LOSSES OF ENDOGENOUS POTENTIAL OF THE REGIONS OF UKRAINE DURING WAR

The problems of the economic development of the regions of Ukraine caused by the war are considered. The destructive impact of the war on the economic development of the regions manifested in disintegration, loss of production connections, and violation of spatial disparities between regions, is shown. The article determines that the greatest economic losses are experienced by industrial regions where active hostilities are taking place. The industries suffering the highest losses include mining, oil-refining, by-product coke industry, metallurgy, food, etc. The article reveals that the distribution of economic losses caused by the war depends on the economic structure of the region. The volumes of production and export of products are subject to the destructive influence of the war, regardless of whether the hostilities are directly at the territory of the region. Interestingly, the strengthening of the endogenous potential of Ukrainian regions will depend on the opportunities for the development of industry and agriculture with a higher added value. The hostilities and the disruption of logistical ties have become a new challenge to endogenous development for regions specializing in agricultural production. The article reveals that agricultural regions should respond to new challenges by diversifying production lines and developing the agro-processing sector. Ukraine's entry into the single energy market with EU countries will contribute to the growth of endogenous potential. The advantages of joining the European energy grid are outlined, including higher stability of the energy system, increase in network capacity, creation of a common energy market, development of green energy, etc. Ukraine has received the opportunity to actively export electricity to the EU countries, which will allow the power industry to have taken second place in the country's balance of payments after the export of agricultural products by the end of the first half of 2022. It is emphasized that the obtained opportunities in energy are actively destabilized by the aggressor state in order to reduce the endogenous potential of the regions and export opportunities. The export of electricity was stopped as 40% of the country's energy infrastructure was destroyed as a result of missile attacks on the energy system of Ukraine. The article determines that the threat of active hostilities on the territory of the Zaporizka NPP has a scale not only of local but also of global significance. In the energy industry, the renewable energy sector has suffered large-scale destruction: 70% of wind power plants were destroyed, 50% of industrial solar power plants were damaged, 15% of bioenergy

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

capacities were destroyed, etc. The significant losses in the renewable energy sector are caused by the location of the main facilities in the regions of active hostilities. The situation with the maintenance of the stable functioning of power grids in the regions of Ukraine remains difficult, affecting their economic development. The post-war restoration of the energy infrastructure on the basis of the green economy will become the basis for the energy security of the state and the endogenous development of the regions.

Keywords: regions, potential, industry, energy, export.

Постановка проблеми. Збереження та відновлення ендogenous потенціалу регіонів стає стратегічним пріоритетом для збереження економічного потенціалу держави та його швидкого післявоєнного відновлення. Військові дії, що супроводжуються активними терористичними ракетними атаками по всій території держави, супроводжуються масштабними втратами виробничого та інфраструктурного потенціалу, особливо в енергетичній сфері, руйнуванням ланцюгів постачання та попиту, логістичними проблемами, посиленням невизначеності, що негативно впливає на макроекономічний розвиток та отримує пряме віддзеркалення в скороченні ВВП, яке, за прогнозними оцінками, становитиме від 35 до 45% порівняно з 2021 р. Найважчою продовжує залишатися ситуація в Харківській, Донецькій, Луганській і Херсонській областях, які повністю окуповані або розташовані в зоні постійних бойових дій, а це повністю або частково унеможливує ведення економічної діяльності в цих регіонах, негативно впливає на їхній ендogenous розвиток як станом на сьогодні, так і в найближчій перспективі.

Аналіз останніх досліджень. Питання, присвячені вивченню ендogenous розвитку регіонів України, активно досліджуються науковцями. Насамперед доцільно згадати праці В. Гесця [1], Л. Денєко [2], Т. Осташко [3], С. Ханіна [4] та ін. Дослідженню різних напрямів ендogenous розвитку регіонів присвячено праці науковців ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» [5]. Під час активних військових дій важливим стало дослідження втрат, зокрема економічних, спричинених війною. Найбільш активними в означеному напрямі є Київська школа економіки [6], а також міжнародні організації, зокрема Світовий банк [7].

Метою статті є дослідження втрат ендogenous потенціалу регіонів держави, спричинених активними військовими діями, що сприятиме формуванню адекватної політики післявоєнного відновлення та активізації економічної діяльності.

Основні результати дослідження. Військові дії, що розпочалися на території України 24 лютого 2022 р., посилили деструктивний вплив на регіональний економічний розвиток, що проявився в дезінтегрованості регіонів, розриві зв'язків, виробничих циклів і кооперації, що спричиняє порушення просторових диспропорцій між регіонами, які посилюються процесами релокації в економічній і соціальній сферах. На початку повномасштабної

війни більшість підприємств були дезорієнтовані щодо можливостей і напрямів подальшої діяльності. Якщо підприємства, розташовані у відносно безпечних регіонах, почали поступово відновлювати власну діяльність, то здійснення економічної діяльності на фронтних та на прифронтних територіях є неможливим через постійні обстріли, руйнування / пошкодження виробничих потужностей та енергетичної інфраструктури, вимушену міграцію працівників. Така ситуація деструктивно впливає на ендogenous потенціал і можливості розвитку цих регіонів. Найвищих втрат зазнали і продовжують зазнавати традиційно індустріальні регіони України, що концентрували значні виробничі потужності та галузі промисловості, що складно піддаються релокації. Спричинені війною збитки в промисловості станом на 1.07.2022 р. сягнули понад 8,1 млрд дол. США, що становило 4,2% ВВП держави, 422 підприємства були повністю зруйновані. Регіонами, в яких промисловість зазнала найвищих втрат, стали Донецька область – 4,2 млрд дол. США (51,7%), Харківська область – 0,9 млрд дол. США (11,2%) та Київська область – 0,6 млрд дол. США (6,9%). У галузевому розрізі найбільших втрат зазнали [8]:

- гірничовидобувна промисловість – 57% видобувних потужностей було втрачено у 2014 р., у 2022 р. втрати становили ще 99,7 млн дол. США (зокрема, через втрату в Донецькій області соляних і нерудних шахт, у Харківській – нафтогазовидобувного підприємства). Понад 90% родовищ корисних копалин і газу на сході та півдні перебувають під загрозою ударів;
- коксохімічна та нафтопереробна галузь (3,5 млрд дол. США, або 43,6% загального обсягу збитків у промисловості), зокрема Авдіївський коксохімічний завод (Донецька область) та Кременчуцький НПЗ (Полтавська область);
- металургійна галузь (2,2 млрд дол. США, або 27,1%). Підприємства галузі зосереджуються здебільшого в Донецькій, Запорізькій, Дніпропетровській і Луганській областях, деякі з них були втрачені ще у 2014 р., інші зруйновані або зупинені у 2022 р. У серпні 2022 р. лише 26% підприємств галузі працювали майже на повну потужність (75-99%) [9];
- харчова галузь і торгівля (втрати становили 1 млрд дол. США, або 12,8%). Станом на

червень 2022 р. у Київській області було втрачено складські та логістичні комплекси площею 382 тис. м², з яких повністю було знищено 340 тис. м², або 22% [10]. Це спричинило вимушену релокацію логістично-складських хабів в області Західного регіону України, а також у Вінницьку та Хмельницьку області. Підвищення рівня ризику ведення бізнесу в деокупованих і прифронтових

регіонах спричиняє потребу в диверсифікації розміщення логістичних хабів щонайменше до закінчення військових дій.

Розподіл втрат, спричинених війною, залежить від економічної структури регіону (рис. 1). Втрата ендегенного потенціалу в регіонах ведення активних бойових дій сприяє його частковому зростанню в тилкових регіонах, що зумовлено вимушеною релокацією бізнесу.

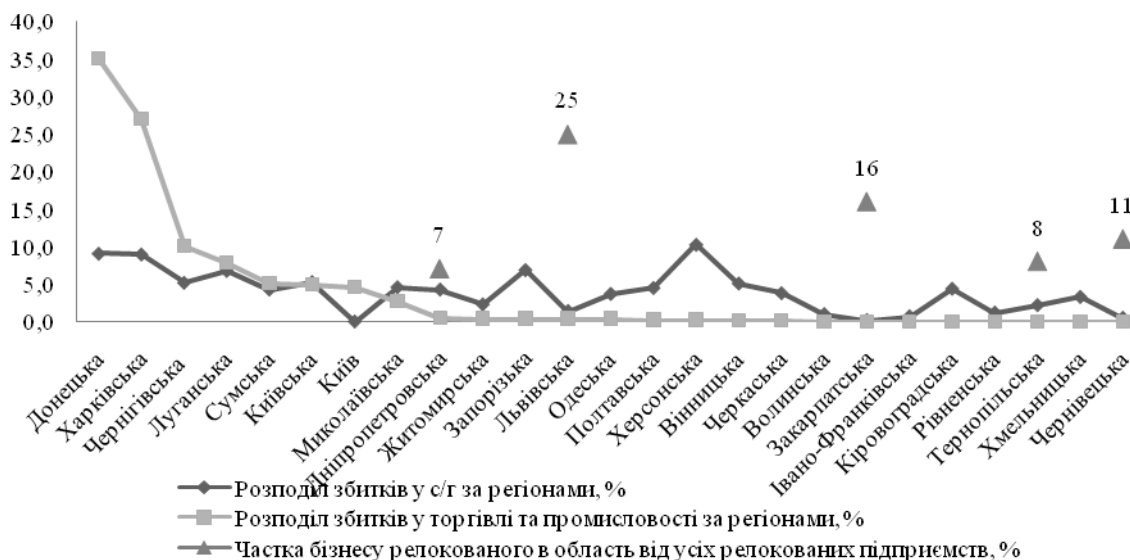

Рис. 1. Розподіл збитків, спричинених війною, за регіонами України, %

Джерело: складено за даними [7].

Проблеми, що негативно впливають на функціонування підприємств під час війни, мають чіткі галузево-регіональні особливості, зумовлені розірванням логістичних і виробничих ланцюгів, втратою ринків збуту продукції, браком обігових коштів і сировини, зростанням цін і падінням купівельної спроможності тощо. З початком війни понад 20% підприємств зупинили експорт та не змогли його відновити; у регіональному розрізі припинили та не відновили експорту 10% підприємств у Київській, 36% – Чернігівській та 38% – Дніпропетровській областях, на території яких відбувалися бойові дії. Відповідний показник у Кіровоградській обл. становить 21%, у Волинській – 27%, що вказує на те, що виробництво та експорт зазнають деструктивного впливу війни незалежно від наявності бойових дій безпосередньо на території регіонів.

Підприємства, розташовані в більш безпечних областях Західного регіону України, змогли працювати на повну потужність, частка їх була найвищою у Чернівецькій (33%), Волинській (28%) та Тернопільській (24%) областях. Крім того, розвиток і посилення ендегенного потенціалу регіонів України залежатиме від можливостей для розвитку промисловості та сільського господарства з вищою доданою вартістю.

Військові дії та розірвання логістичних зв'язків стали новим викликом ендегенного розвитку для регіонів, що традиційно спеціалізуються на сільськогосподарському виробництві, тому вони змушені змінювати структуру виробництва та обсяги переробки. Додаткові економічні втрати в сільськогосподарській галузі, спричинені військовими діями, лише у 2022 р. очікуються в обсязі близько 22 млрд дол. США [11]. Факторами впливу на функціонування сільськогосподарського сектору в регіонах стали:

- блокування або розірвання логістичних шляхів, що перетворюється на суттєву перешкоду для експорту та в подальшому змінюватиме структуру виробництва. Наприклад, блокування експорту ячменю до Китаю та подорожчання всіх складових технологічного процесу спричиняє збитковість виробництва, тому у 2023 р. аграріями не планується сіяти жита та ячменю;
- бойові дії, що спричиняють втрати агропідприємств (руйнування, крадіжки активів), маржинальність бізнесу зменшилась від 30% у 2021 р. до 30% у 2022 р. Крім того, зниження доходів та обігових коштів унеможливує дотримання технологій виробництва, що призведе в подальшому до зниження врожайності, а відтак збільшення

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

непрямих збитків / упушеної вигоди підприємств по усій території держави;

- зняття обмежень (квот) на експорт продукції до ЄС сприяє збільшенню обсягів експорту агропродукції з доданою вартістю (меду, молочної продукції, томатної пасти та яблучного концентрату, м'яса птиці та круп тощо);
- диверсифікація напрямів виробництва сільськогосподарської продукції. За перше півріччя 2022 р. відбулося зростання обсягів експорту насіння зернових. Наприклад, експорт гібридної кукурудзи у вартісному та кількісному виразі збільшився майже вдвічі – до 12,2 тис. т, або на 26,8 млн дол. США (у першому півріччі 2021 р. його обсяг становив 6,3 тис. т на суму 13,5 млн дол. США). Розвитку насінництва в Україні сприяли втрата логістичних каналів постачання насіння з-за кордону, визнання ЄС української системи сертифікації насіння еквівалентною вимогам ЄС у 2020 р., що дозволяє збільшувати виробництво на потужностях вітчизняних насінневих заводів [12].

Повноцінний розвиток сектору агропереробки дозволить значно збільшити ВВП. За умов переробки половини зібраної сільськогосподарської продукції частка доданої вартості, генерованої АПК, збільшиться до 28%, що додасть до щорічного зростання ВВП додаткові 5%, або 55 млрд грн додаткових податкових надходжень [13]. Розвиток агропереробки потребує додаткового стимулювання з боку держави шляхом надання цільового кредитування, зменшення оподаткування, обмеження відшкодування ПДВ для експортерів агросировини тощо.

Серед позитивних зрушень, що сприятимуть збільшенню ендегенного зростання регіонів, незважаючи на військові дії, слід підкреслити входження України до єдиного енергетичного ринку з країнами-членами ЄС («енергетичний безвіз»). Україна синхронізувала електричну мережу з мережею ЄС, початок синхронізації відбувся 24.02.2022 р. та успішно завершився 16.03.2022 р., на рік раніше від запланованого терміну. Українська енергетична система синхронізувалася з енергомережею континентальної Європи ENTSO-E¹. Перевагами приєднання до європейської енергомережі стали:

- більша стабільність і стійкість до викликів – можливість отримання електроенергії та збереження системи навіть у разі подальших пошкоджень енергетичної інфраструктури внаслідок військових дій;

¹ENTSO-E — European Network of Transmission System Operators for Electricity (Європейська мережа операторів системи передачі електроенергії. Вона об'єднує 43 операторів у 36 країнах Європи).

- входження до єдиного енергетичного простору та остаточне розірвання зв'язків з Росією та Білоруссю, який вимушено зберігався з часів СРСР;
- збільшення пропускної здатності мереж між Європою та Україною до 5 ГВт (попередній становив 3 ГВт), зменшення собівартості виробництва електроенергії завдяки більш економічному використанню генерувальних потужностей [14];
- об'єднання енергосистем – це перший крок до створення спільного енергетичного ринку, а отже, отримання економічного ефекту від торгівлі електроенергією та можливістю продавати енергію з усієї території України до країн ENTSO-E покращить роботу національної генерації (особливо в енергодефіцитні періоди з надлишком електроенергії, що не споживається в Україні, та можливістю її продажу з подальшим розвантаженням через балансові обмеження, зокрема для атомних енергоблоків). Є можливість згладжування піків енергоспоживання, що дає змогу купівлі / продажу електроенергії за вигідними цінами [15]. Станом на 14.09.2022 р. Об'єднаною енергосистемою України було експортовано електроенергії до країн-членів ЄС 705 МВт год через Польщу (210 МВт год), Молдову (195 МВт год), Словаччину та Румунію (по 150 МВт год) [16]. Загалом за перше півріччя 2022 р. Україна збільшила виторг від експорту електроенергії на 61,76 млн дол. США – до 169,9 млн дол. США, що в 1,6 раза більше, ніж за аналогічний період 2021 р. [17]. До кінця 2022 р. планується збільшити експортну потужність до 2000 МВт, що за збереження поточного рівня цін дозволить експортувати електроенергії щомісячно на 600 млн дол. США, або на 7,2 млрд дол. США щорічно [18] (для порівняння: дохід від транзиту російського газу становить 1,2 млрд дол. США). Експорт електроенергії посідає друге місце в платіжному балансі держави після сільгосппродукції;
- стимул для розвитку відновлюваної енергетики та можливість залучення європейських інвестицій у будівництво інфраструктури зеленого енергетичного комплексу (сонячних і вітрових електростанцій), з подальшою купівлею зеленої електричної енергії.

Можливості, які отримала Україна від приєднання до європейської енергетичної системи, дестабілізуються державою-агресором. Пошкодження та руйнування енергетичного сектору стало одним з напрямів війни, що ведеться проти України. Регулярні обстріли енергетичної інфраструктури в усіх регіонах держави покликані дестабілізувати ситуацію в

економічній площині, посіяти панічні настрої в суспільстві. Збитки, завдані енергетичній системі України, станом на 05.09.2022 р. оцінювалися в 1,8 млрд дол. США, і це лише прямі втрати, непрямі втрати становили 11,6 млрд дол. США, а загальна потреба у відновленні галузі сягає понад 3,5 млрд дол. США [19]. Унаслідок масованих ракетних атак по енергосистемі України в жовтні 2022 р. відбулася вимушена зупинка експорту електроенергії, оскільки було знищено 40% енергетичної інфраструктури.

Наразі державі вдається тримати ситуацію під контролем, де це можливо, та ліквідувати наслідки пошкоджень максимально швидко, однак енергетичний сектор продовжує залишатися найбільш уразливим, що негативно впливає на ендегенний розвиток, дестабілізуючи виробничі процеси регіонах. Водночас загрози мають масштаби не лише локального, а й глобального значення. У березні 2022 р. найбільша в Європі Запорізька² атомна електростанція була захоплена військовими російської федерації. Метою військового захоплення росією ЗАЕС стало її подальше від'єднання від енергетичної системи України та ядерний шантаж не лише прилеглих до АЕС регіонів України, а всього європейського континенту. Своїми діями росія домагається порушення енергетичного балансу та енергетичної безпеки України, а відтак зниження експортних можливостей в енергетиці. Окрім 6 ГВт Запорізької АЕС, Україна втратила Каховську ГЕС, Запорізьку ТЕС, Вуглегірську, Луганську, Слов'янську ТЕЦ (на окупованих територіях), що загалом становить близько 10 ГВт [20]. Пікове споживання електроенергії у 2021 р. становило 25-27 ГВт. Втрата енергетичних потужностей знижує можливості експорту до країн-членів ЄС в зимовий період, оскільки в опалювальний сезон потрібно забезпечити власне споживання.

Найбільших руйнувань зазнав сектор відновлюваної енергетики, що зумовлено географічними особливостями його локалізації [21; 22]:

- припинило роботу понад 70% вітрових електростанцій, оскільки потужності розміщувалися в прибережних регіонах Херсонської, Миколаївської та Запорізької областей. До війни потужність встановлених вітроелектростанцій становила 1673 МВт. Залишаються робочими потужності у Львівській та Одеській областях (372,5 МВт). Станом на травень 2022 р. було відомо про знищення п'яти мегаватних вітротурбін на станціях компанії «Сивашенергопром» і «Віндрафт Україна» у Херсонській області. У Запорізькій області зупинено всі ВЕС компанії ДТЕК (Ботієвська – 199,88 МВт, Приморська-

2 – 99,58 МВт, Орловська – 98,8 МВт), не працює Запорізька ВЕС ТОВ «Юрокейп Юкрейн» – 98,1 МВт. Через пошкодження ЛЕП знеструмлено ПС 330 кВ у м. Мелітополь. У Миколаївській області зупинено турбіни «Вітрового парку «Причорноморський» і 14 турбін ТОВ «Вітрові парки України». На Одещині зупинено вітроелектростанцію «Південне Енерджі» (76,5 МВт);

- загальна потужність промислових сонячних електростанцій в Україні становила 6226,9 МВт. Під час військових дій пошкоджено близько 50% промислових СЕС (1120-1150 МВт встановленої потужності), що розташовувалися в південних і південно-східних областях, знищено підстанції, лінії електропередач, вкрадено обладнання. Зруйновані промислові СЕС Миколаївського енергетичного вузла (СЕС компанії Solar Generation (22 МВт)), знищено 100% генеруючих потужностей електростанцій у Харківській області (5,8 МВт) та 24% (280 МВт) встановленої потужності СЕС, розміщених у приватних домоволодіннях. Генерація сонячних електростанцій знизилась на 40%.

Зруйновано 10-15% встановлених потужностей біоенергетики (загальна потужність біоенергетики на початок 2022 р. – 224,5 МВт). Особливостями об'єктів біоенергетики є розосередженість їх по території держави та тяжіння до великих агропідприємств. Тому руйнувань або пошкоджень зазнали об'єкти, що розташувалися в аграрних регіонах, де велися активні бойові дії. Унаслідок ракетного обстрілу зруйнована котельня на біопаливі у м. Житомир, пошкоджена артобстрілами БіоТЕС в Миколаївській області, повністю зруйновано інфраструктуру першого енергоефективного села Веселе в Харківській області. Крім того, замінування та забруднення територій боєприпасами призводить до зменшення рівня заготівлі біомаси зараз і в майбутньому, що справлятиме пролонгований негативний вплив на розвиток галузі зеленої енергетики.

У 2021 р. відновлюваними джерелами було вироблено 8,1% загального обсягу електроенергії. Стабільна та безперебійна робота енергетичної системи України є передумовою ендегенного розвитку економіки регіонів. Станом на 01.09.2022 р. знеструмленими залишаються 2,7% населених пунктів України. У регіональному розрізі найбільш проблемними є території, де ведуться активні бойові дії або прилегли до них, зокрема [23]:

- у Донецькій області кількість знеструмлених споживачів упродовж травня-серпня 2022 р. коливається в діапазоні 300-400 тис., а станом на 31 серпня дорівнювала 376,6 тис., або 41,8% загальної кількості домогосподарств у регіоні. Найскладнішими напрямками залишаються Авді-

² Запорізька АЕС – найбільша в Європі та має шість реакторів загальною потужністю 6000 МВт (6 ГВт).

ївський, Мар'їнський, Торецький, Бахмутський і Слов'янський. Середньодобова кількість відновлень електроенергії від початку війни сягнула 11,4 тис. споживачів, у серпні – 8,4 тис.;

- у Луганській області повністю зруйновані комунікаційні шляхи та інженерні мережі. Кількість знеструмлених споживачів наприкінці травня становила 128,2 тис., або 37,3% загальної кількості домогосподарств у регіоні. Починаючи з 8 травня інформація про відновлювані роботи в межах області відсутня;
- у Харківській області максимальна кількість знеструмлених становила 204 тис. споживачів, або 18,7% загальної кількості. Після контрнаступу українських військових ця кількість зменшилась, однак кількість знеструмлених абонентів коливається в діапазоні 20-40 тис., або 2-3% загальної кількості домогосподарств у регіоні. Середньодобова кількість відновлень електроенергії від початку війни – 7,7 тис. споживачів;
- у Миколаївській області кількість знеструмлених за липень і серпень знаходиться в діапазоні 30-45 тис. і станом на 31 серпня дорівнювала 30,5 тис., або 7,1% усіх домогосподарств. Найскладнішими районами залишаються Баштанський і Миколаївський. Середньодобова кількість відновлень електроенергії від початку війни – 2,5 тис. споживачів. Серед інших регіонів серйозної шкоди зазнала інфраструктура Київської області, включно з Києвом, і дотепер від постійного пошкодження енергетичної інфраструктури потерпають споживачі в Запорізькій, Херсонській і Дніпропетровській областях. Відновлення енергетичної інфраструктури після завершення військових дій має відбуватися на «зелених» засадах та із збільшенням частки відновлюваних джерел енергії, що відповідатиме цілям євроінтеграційного розвитку та стане основою енергетичної безпеки держави й ендегенного розвитку регіонів.

Висновки. Війна стала небаченим досі викликом для ендегенного розвитку регіонів України, порушивши стійкість їхніх соціально-економічних систем і спричинивши колосальні економічні втрати в усіх галузях промисловості, сільського господарства та інфраструктури. Уже зараз очевидно, що обсяги інвестиційних і грантових коштів, які будуть потрібні для відновлення економіки, за попередніми оцінками, становитимуть сотні мільйонів доларів. Швидкість післявоєнного відновлення та збільшення ендегенного потенціалу регіонів залежатиме від тривалості військових дій та обсягів руйнувань, а також від проактивної та виваженої державної та регіональної політики, яка стимулюватиме інвестиції у високотехнологічні галузі виробництва та

сприятиме зростанню частки продукції з високою доданою вартістю.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 5. С. 30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/vism2022.05.030>
2. Дейнеко Л. В., Кушніренко О. М., Ципліцька О. О., Гахович Н. Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 3-25. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003>
3. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 26-37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>
4. Ханін С. Г. *Ендегенні чинники модернізації економіки регіонів в сучасних умовах*: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Київ, 2020. 322 с.
5. *Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації*: монографія / ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2019. 501 с.
6. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. 2022. 41 с. *Київська школа економіки*: сайт. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.docx.pdf
7. *Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення*. Washington, D. C.: World Bank Group, 2022. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6>
8. Мороз М., Бондаренко Є. Збитки промисловості через війну. *Вокс Україна*: сайт. 27.09.2022. URL: <https://voxukraine.org/zbytky-promyslovosti-cherez-vijnu>
9. *Четверте щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни»*. Вип. 4. 08.2022. К.: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 38 с. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/5479>
10. Огляд ринку складської нерухомості Києва. *CBRE*: сайт. 2022. URL: https://cbre-expandia.com/wp-content/uploads/2022/09/CBRE_Kyiv-Warehouse-Report-Q22022-UKR-1.pdf
11. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. *Урядовий кур'єр*: сайт. 13.09.2022. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3429-silске-hospodarstvo-pid-chas-viyny-zmina-priorytetiv-komentar-oleksandra-nechyporenka-quryadovomu-kuryeruq.html>
12. Насінництво нарощує експортний потенціал. *Agroreview*: сайт. 11.10.2022. URL: <https://agroreview.com/content/nasinnycztvo-naroshhuye-eksportnyj-potencial>

13. Самаєва Ю. Дійти до поліції. *Zn.ua*: сайт. 6.10.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dijti-dopolitsi.html>
14. Після синхронізації з ENTSO-E можемо збільшити пропускну здатність мереж між Європою і Україною до 5 ГВт – Герман Галущенко. *Міністерство енергетики України*: сайт. 19.03.2022 URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article;jsessionid=3AD98A4FF89982CCE4C2CC865E47B13F.a pp1?art_id=245641854&cat_id=35109
15. Галущенко Г. Енергетичний безвіз. Єдиним фронтом з Європою. *Економічна правда*: сайт. 19.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/19/684314>
16. *Укренерго*: сайт. 2022. URL: <https://ua.energy>
17. Україні дозволили збільшити експорт електроенергії до ЄС. *Міністерство фінансів України*: сайт. 5.09.2022. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/09/05/91708667>
18. Орел І. Україна може заробляти на експорті енергії більше, ніж на транзиті газу, але заважає Угорщина. Чи вдасться зламати супротив? *Forbes*: сайт. 23.09.2022. URL: <https://forbes.ua/money/ukrainamozhe-zaroblyati-na-eksporti-energii-bilshe-nizh-na-tranziti-gazu-ale-zavazhae-ugorshchina-chi-vdastysya-zlamati-suprotiv-23092022-8527>
19. Загальна сума прямих збитків інфраструктури зросла до \$114.5 млрд. *Київська школа економіки*: сайт. 8.09.2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-sumapryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zrosla-do-114-5-mlrd>
20. Ткачук Я. Окупація ЗАЕС: ядерний шантаж РФ, загроза експорту і складна зима. *Kosatka.Media*: сайт. 15.08.2022. URL: <https://kosatka.media/uk/category/blog/news/okkupaciya-zaes-yadernyy-shantazh-rf-ugroza-eksporta-i-slozhnaya-zima>
21. Зелений курс: найперші необхідні кроки від експертів для відбудови України. *Українська енергетика ua-energy.org*: сайт. 31.05.2022. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/zelenyi-kurs-naipershi-neobkhidni-kroky-vid-ekspertiv-dlia-vidbudovy-ukrainy>
22. Зелена енергетика в Україні зруйнована війною та на межі банкрутства. Що далі? *Kosatka.Media*: сайт. 12.04.2022. URL: <https://kosatka.media/uk/category/vozbnovlyayemaya-energiya/news/zelenaya-energetika-v-ukraine-razrushenavounoy-i-na-grani-bankrotstva-chto-dalshe>
23. Як змінювалась ситуація із газо- та електропостачанням через війну. *Українська енергетика*: сайт. 01.09.2022. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/yak-zminiuvalas-sytuatsiia-iz-hazota-elektropostachanniam-cherез-viinu>
- References**
1. Heyets, V. M. (2022). Pro otsinku ekonomichnykh vtrat Ukrainy vnaslidok zbroynoyi ahresiyi RF. Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydiyi NAN Ukrainy 30 bereznia 2022 roku [On the assessment of economic losses of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on March 30, 2022]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 30-38. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.030> [in Ukrainian].
2. Deyneko, L. V., Kushnirenko, O. M., Tsyplitska, O. O., & Hakhovych, N. H. (2022). Naslidky povnomasshtabnoyi voyennoyi ahresiyi RF dlya ukrayins'koyi promyslovosti [Consequences of full-scale military aggression of the Russian Federation for Ukrainian industry]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 5, 3-25. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003> [in Ukrainian].
3. Ostashko, T. O. (2022). Sil's'kohospodars'kyy eksport Ukrainy v umovakh viyny i shlyakhy yoho vidnovlennya [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5, 26-37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026> [in Ukrainian].
4. Khanin, S. H. (2020). *Endohenni chynnyky modernizatsiyi ekonomiky rehioniv v suchasnykh umovakh [Endogenous factors of modernization of regional economy in modern conditions]*. (Ph.D. in Econ. Dissertation, Ukraine, Kyiv). [in Ukrainian].
5. Storonyanska, I. Z. (Ed.) (2019). *Stale endohenne zrostannya rehioniv Ukrainy v umovakh detsentralizatsiyi [Sustainable endogenous growth of the regions of Ukraine under conditions of decentralization]*. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
6. Zvit pro pryami zbytky infrastruktury vid ruynuvan' vnaslidok viys'kovoї ahresiyi rosiyi proty Ukrainy stanom na 1 veresnya 2022 roku [Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of September 1, 2022] (2022). *Kyiv School of Economics*: Website. Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.docx.pdf [in Ukrainian].
7. *Ukrayina. Shvydka otsinka zavdanoyi shkody ta potreb na vidnovlennya [Ukraine. Rapid assessment of damage and need for recovery]* (2022). Washington, D. C.: World Bank Group. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6> [in Ukrainian].
8. Moroz, M., & Bondarenko, Ye. (2022, Sep 27). Zbytky promyslovosti cherez viynu [Industrial losses due to the war]. *Vox Ukraine*: Website. Retrieved from <https://voxukraine.org/zbytky-promyslovosti-cherез-viynu> [in Ukrainian].
9. *Chetverte shchomisiachne opytuvannia pidpriemstv «Ukrainskyi biznes pid chas viiny» [The fourth monthly survey of the enterprises «Ukrainian business during the war»]* (2022, Aug). Vol. 4. K.: Institute of Economic Research and Political Consultations. Retrieved from <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/5479> [in Ukrainian].
10. Ohlyad rynku sklads'koyi nerukhomosti Kyyeva [Overview of the warehouse real estate market of Kyiv] (2022). *CBRE*: Website. Retrieved from <https://cbre->

expandia.com/wp-content/uploads/2022/09/CBRE_Kyiv-Warehouse-Report-Q22022-UKR-1.pdf [in Ukrainian].

11. Hromov, O. (2022, Sep 13). Sil's'ke hospodarstvo pid chas viyny: zmina priorityativ [Agriculture during the war: changing priorities]. *Government Courier*: Website. Retrieved from <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3429-silskehospodarstvo-pid-chas-viyny-zmina-priorityativ-komenter-oleksandra-nechyporenka-quryadovomu-kuryeruq.html> [in Ukrainian].

12. Nasinnytstvo naroshchuye eksportnyy potentsial [Seed growing increases export potential] (2022, Oct 11). *Agroreview*: Website. Retrieved from <https://agroreview.com/content/nasinnycztvo-naroshhuyekspportnyj-potenczial> [in Ukrainian].

13. Samayeva, Yu. (2022, Oct 6). Diyty do polytsi [Go to the shelf] *Zn.ua*: Website. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/macrolevel/dijti-do-politsi.html> [in Ukrainian].

14. Pislya synkhronizatsiyi z ENTSO-E mozhemo zbil'shyty propusknu zdattmist' merezh mizh Yevropoyu i Ukrayinoyu do 5 HVt – Herman Halushchenko [After synchronization with ENTSO-E, we can increase the capacity of networks between Europe and Ukraine to 5 GW – Herman Halushchenko] (2022, Mar 19). *Ministry of Energy of Ukraine*: Website. Retrieved from http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article;jsessionid=3AD98A4FF89982CCE4C2CC865E47B13F.a pp1?art_id=245641854&cat_id=35109 [in Ukrainian].

15. Halushchenko, H. (2022, Mar 19). Enerhetychnyy bezviz. Yedynym frontom z Yevropoyu [Energy visa-free. A united front with Europe]. *Economic truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/19/684314> [in Ukrainian].

16. *Ukrenergo*: Website (2022). Retrieved from <https://ua.energy> [in Ukrainian].

17. Ukrayini dozvolily zbil'shyty eksport elektroenerhi'i do YeS [Ukraine was allowed to increase electricity exports to the EU] (2022, Sep 5). *Ministry of Finance of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://minfin.com.ua/ua/2022/09/05/91708667> [in Ukrainian].

18. Orel, I. (2022, Sep 23). Ukrayina mozhe zaroblyaty na eksporti enerhiyi bil'she, nizh na tranzyti hazu, ale zavazhaye Uhorschyna. Chy vdist'sya zlamaty suprotiv? [Ukraine can earn more from energy exports than from gas transit, but it respects Hungary. Will it be possible to break the resistance?]. *Forbes*: Website.

Retrieved from <https://forbes.ua/money/ukraina-mozhezaroblyati-na-eksporti-energi-bilshenizh-na-tranzitigazu-ale-zavazhae-ugorshchina-chi-vdastysyazlamatisuprotiv-23092022-8527> [in Ukrainian].

19. Zahal'na suma pryamykh zbytkiv infrastruktury zrosla do \$114.5 mlrd [The total amount of direct damage to the infrastructure increased to \$114.5 billion] (2022, Sep 08). *Kyiv School of Economics*: Website. Retrieved from <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zrosla-do-114-5-mlrd> [in Ukrainian].

20. Tkachuk, Ya. (2022, Aug 15). Okupatsiya ZAES: yadernyy shantazh RF, zahroza eksportu i skladna zyma [The occupation of the ZNPP: nuclear blackmail of the Russian Federation, the threat of exports and a difficult winter]. *Kosatka.Media*: Website. Retrieved from <https://kosatka.media/uk/category/blog/news/okkupaciya-zaes-yadernyy-shantazh-rf-ugroza-eksporta-i-slozhnaya-zima> [in Ukrainian].

21. Zelenyy kurs: naypershi neobkhidni kroky vid ekspertiv dlya vidbudovy Ukrayiny [Green course: the most necessary steps from experts to rebuild Ukraine] (2022, May 31). *Ukrainian Energy*: Website. Retrieved from <https://ua-energy.org/uk/posts/zeleniy-kurs-naipershi-neobkhidni-kroky-vid-ekspertiv-dlia-vidbudovy-ukrainy> [in Ukrainian].

22. Zelena enerhetyka v Ukrayini zruynovana viynoyu ta na mezhi bankrutstva. Shcho dali? [Green energy in Ukraine has been destroyed by the war and is on the verge of bankruptcy. What's next?] (2022, Apr 12). *Kosatka.Media*: Website. Retrieved from <https://kosatka.media/uk/category/vozobnovlyaemaya-energiya/news/zelenaya-energetika-v-ukraine-razrushenavoynoy-i-na-grani-bankrotstva-chto-dalshe> [in Ukrainian].

23. Yak zminyuvalas' sytuatsiya iz hazo- ta elektropostachannyam cherez viynu [How the situation with gas and electricity supply changed because of the war] (2022, Sep 01). *Ukrainian Energy*: Website. Retrieved from <https://ua-energy.org/uk/posts/yak-zminiuvalas-sytuatsiya-iz-hazo-ta-elektropostachannyam-cherез-viynu> [in Ukrainian].

Статтю підготовлено в межах виконання НДР «Глобалізаційні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів України», яка виконується відповідно до постанови Бюро відділення економіки НАН України (протокол № 7 від 27.08.2020 р.).

Надійшло 05.10.2022 р.